

45. אִשֶּׁת חֵיל

קינה. על אשתו דולצא ושתי בנותיו בלט וחנה. קינה בת ארבעים ושלוש
מחרוזות דו-טוריות. חלקה הראשון של הקינה על אשתו דולצא ערוכה בסדר
ובתוכן על-פי 'אשת חיל' שבמשלי לא. הסימן: טור א — 'אלפבית, אלעזר',
טור ב — 'אלעזר הקטן העלוב והאביון'.

מדברי זכרונותיו של רבי אלעזר ברבי יהודה:
בתתקנ"ז לפרט, כ"ב כסליו, לאחר שפירשתי אני אלעזר הקטן והעלוב את
פרשת 'וישב יעקב' לבטח והייתי יושב על שלחני, באו עלינו שנים מסומנים
והוציאו חרבם והכו אשתי החסידה מרת דולצא, ובתי בלט הגדולה בקעו ראשה,
ובתי חנה בקעו בראשה ומתו. ופצעו בני יעקב מגובה ראשו עד חצי לחיו ברקתו.
ופצעו בראשי ובידי, בשמאלי, ופצעו תלמידי ומלמד שלי. ומיד עמדה החסידה
ויצאה מבית החורף וצעקה, שהרגו אותנו. ויצאו המתועבים והכוה בראשה עד
הגגרת ובכתף, ומן הכתף עד החגורה וברוחב כל הגב ובפנים, ונפלה הצדקת
מתה. ואני סגרתי הפתח וצעקנו, עד שבא לנו עזר ממרום. וצעקתי על החסידה
לבקש נקמה, וכן עשו. גם לאחר שבוע תפסו הרוצח, שהרגה והרג שתי בנותי
ופצעני ובני, והרגוהו. ונשארתי בחוסר כל ובעוני גדול וביסורים גדולים.
וקודם הדיגתה קנתה קלפים לכתוב ספרים. והיא היתה מפרנסת אותי ובני
ובנותי מכסף אחרים. ובעוונותי הגדולים נהרגה היא ובנותי. נאמן עלי הדיין, כי
היא היתה טורחת כדי שאלמוד אני ובני. ואוי לי עליהן. כמה דמים נשפכו, והיא
גוססת לעיני. המקום יראנו נקמתן וירחם על נשמתן, וירחם על פליטה הנשארת
ועל בני ועל כל ישראל עמו, אמן.

מקורות: כ"י ורשה 32/2, עמ' קעו [= ש]; כ"י אוקספורד 2215, עמ' 30 [א₂₅];
כ"י אוקספורד 2289/4, עמ' 25 [א₂₆].

גדפס: שומר ציון הנאמן, י"ל יעקב עטטלינגער, אלטונא 1846 — 1856 [=מ]
(מועתק מספר המנהגים הישן דק"ק ורמייזא); ספר גזירות אשכנז וצרפת, הברמן,
ירושלים תשל"א, עמ' קסה — קסז [=ה].

אֶשֶׁת חֵיל מִי יִמְצָא בְּאִשְׁתִּי הַחֲסִידָה מֶרֶת דּוֹלְצָא

אֶשֶׁת חֵיל עֲטָרַת בַּעֲלָהּ בֵּת נְדִיבִים
אֶשֶׁה יִרְאֵת הַשֵּׁם הַמְהִלָּלַת בְּמַעֲשֵׂיהָ הַטּוֹבִים.
בְּטַח בָּהּ לֵב בַּעֲלָהּ הָאֵכִילָתוּ הַלְבִּישְׁתוּ בְּכָבוֹד
לִישָׁב עִם זְקֵנֵי אֶרֶץ תּוֹרָה וּמַעֲשִׂים לְזָבֵד.
5 גְּמַלְתָּהּ טוֹב וְלֹא רָע כָּל יְמֵי הַיּוֹתוּ עִמָּה
עָשִׂתָּהּ לֹו סְפָרִים מַעֲמָלָה וְשָׂמָה נְעִימָה.
דְּרָשָׁה צָמַר לִבָּן לְצִיצִית טוֹתָהּ בְּחֶפֶץ כַּפִּיהָ
זְמָמָה לַעֲשׂוֹת מִצּוֹת וַיְהַלְלוּהָ כָּל צוֹפִיהָ.
הִיתָה כְּאֲנִיּוֹת סוֹחֵר לְהֵאֲכִיל בַּעֲלָהּ לַעֲסֹק בַּתּוֹרָה
10 רְאוּהָ בָנוֹת וַיֵּאֲשְׁרוּהָ פִי טוֹב סִחְרָה.
וַתִּתֵּן טָרֶף לְבֵיתָהּ וּלְחָם לְנֹעָרִים
הֵן כַּפִּיהָ תִּמְכּוּ פֶלֶךְ לְטוֹת חוֹטִים לְסָפָרִים.
זְרִיזָה בְּכָל טוֹתָהּ לְתַפְלִין וּלְמַגְלוֹת וּלְסָפָרִים גִּידִים

כאשתי החסידה מרת דולצא אשת חיל] ליתא ש 2 במעשי ש 5 היותי ש
6 לה ש מ 9 להעסיק ה

אשת חיל מי ימצא: מש' לא: י. / 1 אשת... בעלה: מש' יב: ד. בת נדיבים:
על-פי שה"ש ז: ב; בת אצילים. / 2 אשה... הטובים: על-פי מש' לא: ל — לא. /
3 בטח... בעלה: שם שם: יא. האכילתו הלבישתו בכבוד: אשתו פירנסה את
בעלה כל ימי חייה, ראה בתיאור השיר. / 4 לישב...ארץ: על-פי שם שם: כג;
היושבים לשפוט ולפקח על צרכי ציבור. עיין שמ"ר ה, יב; ויק"ר יא, ח, תנחומא
שמות כט. לזבד: לחבר. / 5 גמלתהו... עמה: על-פי מש' לא: יב. / 6 עשתה לו
ספרים: עדל"ה קה' יב: יב; ראה בתיאור. קנתה קלפים מפרנסתה לבעלה עבור
עשיית ספרים. ושמה נעימה: תרגום השם דולצא. / 7 דרשה... כפיה: על-פי
מש' לא: יג. צמר לבן: צמר נקי, ראה שבת נד ע"א. / 8 זממה... כל צופיה: על-
פי הפסוקים מש' שם: טז, לא. / 9 היתה כאניות סוחר: שם שם: יד. להאכיל
בעלה לעסוק בתורה: עיין בתיאור. / 10 ראוה בנות ויאשרוה: על-פי מש' לא:
כח, בר' ל: יג; הבנות הללו. / 11 ותתן טרף לביתה: מש' לא: טו. ולחם
לנערים: איוב כד: ה. / 12 כפיה תמכו פלך: מש' לא: יט; פלך = מכשיר טויה.
לטות חוטים לספרים: לטוות חוטי גידים, כנאמר להלן שו' 13 וראה בביאורים
שו' 15. / 13 לתפילין... גידים: עיין שבת קח ע"א. / 14 קלה כצבי... לעשות

- קִלָּה פָּצְבִי לְבִשָּׁל לַבְּחוּרִים לַעֲשׂוֹת רָצוֹן הַתְּלָמִידִים.
 15 חֲגֵרָה בָּעוֹז מִתְּנִיָּה וְתַפְרָה פְּאַרְבָּעִים סָפְרֵי תוֹרָה
 טַבְּחָה טַבְּחָה עֲרֵכָה שְׁלַחְנָה לְכָל הַחֲבוּרָה.
 טַעֲמָה טוֹב קִשְׁטָה פְּלוֹת וְהִבִּיאָתָן לְכַבּוּדִים
 נַעֲיִמָה מִרְחֶצֶת מֵתִים וְתַפְרָה לָהֶם בְּגָדִים.
 יָדִיָּה תִפְרוּ בְּגָדֵי תְּלָמִידִים וּסְפָרִים קְרוּעִים
 20 הִנֵּה מַעֲמָלָה מְחַלֶּקֶת לַהוּגֵי שַׁעֲשׁוּעִים.
 כִּפָּה פֶּרֶשָׁה לַעֲנִי וְהֶאֱכִילָה בְּנִיָּה וּבְנוֹתֶיהָ וּבַעֲלָהּ
 עֲשֶׂתָה רָצוֹן בּוֹרָאָה בְּחַפֵּץ יוֹמָם וְלַיְלָה.
 לֹא יִכְבֶּה בַּלֵּילָה נֶרָה עֲשֶׂתָה פְּתִילוֹת
 לְמִקְדָּשׁ-מַעֲט וּלְמִדְרָשִׁים וְאוֹמֶרֶת תְּהִלּוֹת.
 25 מְשׁוֹרֶרֶת זְמִירוֹת וְתַפְלָה וּמִדְּפֶרֶת תַּחֲנוּנִים
 וְדוֹי בְּכָל יוֹם לְנִשְׁמַת כָּל חַי וְכָל מְאֻמִּינִים.
 נֹאמֶת פְּטוּם הַקְטָרֶת וְעֲשֶׂרֶת הַדְּבָרִים

15 תורות ש 16 עורכי ש 20 מחלקים ש 28 הנשים ש מ / ומנעימות
 ה ומנעמת מ

רצון התלמידים: עדה"ל אבות ה: כ. / 15 חגרה בעז מתניה: מש' לא: יז.
 ותפרה כארבעים ספרי תורה: תפרה בגידים, ראה מגילה יט ע"א. / 16 טבחה
 טבחה: מש' ט: ב; הכינה בשר. לכל החבורה: הנזכרת לעיל שו' 14. / 17
 טעמה טוב: על-פי שם לא: יח. והביאתם לכבודים: והביאתן ליופי ופאר כעין
 לשון הכתוב שמ' כח: ב. / 18 נעימה: ראה לעיל שו' 6. בגדים: תכריכים. / 20
 שעשועים: תואר לתורה, על-פי תה' קיט: עז. / 21 כפה פרשה לעני: מש' לא:
 כ. והאכילה... ובעלה: דאגה לפרנסת ביתה, ראה בתיאור. / 22 עשתה...
 בחפץ: עד"ה תה' מ: ט. / 23 — 24 לא יכבה כלילה נרה: מש' לא: יח. / עשתה
 פתילות למקדש-מעט: כך נדרש על דבורה אשת לפידות במגילה יד ע"א.
 למקדש-מעט: יח' יא: טז; ודרשו חז"ל על פסוק זה '...אלו בתי כנסיות ובתי
 מדרשות שבבבל...' (מגילה כט ע"א). ולמדרשים: בתי מדרשות, השווה: קהלות
 הקדש, ר' אלעזר בן יהודה (הרוקח) שו' 15. / 26 ודוי בכל יום: נהגה להתוודות
 בכל יום. לנשמת כל חי וכל מאמינים: שמות תפילות: נשמת כל חי — הפיוט
 הקדום לשחרית של שבת, וכל מאמינים — פיוט למוסף ר"ה ויוה"כ. / 27 פטום
 הקטרת: שם התחלה של הברייתא המובאה בכריתות ו ע"א. ברייתא זו היא
 תוספת לשיר שבת 'אין כאלהינו' הנאמר אחרי תפילת מוסף לפי נוסח אשכנז.
 ועשרת הדברים: נהגו לקרוא עשרת הדברים ביחיד אחר התפילה. / 28 ומנעמת

- בְּכָל הַמְדִּינוֹת לַמָּדָה נָשִׁים וּמִנְעֻמַּת זָמְרִים.
 סְדְרֵי תַפְלָה בַּבֶּקֶר וּבָעֶרֶב סוּדְרָת
 וּלְבֵית הַכְּנֶסֶת מְקַדְּמַת וּמֵאַחֲרָת. 30
 עוֹמֶדֶת כָּל יוֹם הַכְּפוּרִים וּמְשׁוֹרְרָת וּמִתְקַנֶּת הַנְּרוֹת
 הַשְּׁבֻתוֹת וַיָּמִים טוֹבִים מְכַבֶּדֶת לְעֶסְקֵי הַתּוֹרוֹת.
 פִּיהָ פֶּתַחַה בְּחֻכְמָה אִסּוּר וְהִתֵּר יוֹדַעַת
 אֶת יוֹם הַשְּׁבֻת יוֹשֶׁבֶת דְּרָשָׁת בְּעֵלָה שׁוֹמְעַת.
 צְנוּעָה מִכָּל וְחֻכְמָה וְנִעְנֻמַּת בְּרוּךְ סוּדָה 35
 בְּכָל מִצְוֹת זְרִיזָה חֲסִידָה וְחִסּוּדָה.
 קִנְיָה חֶלֶב לְלוּמָדִים וְהַשְׁפִּירָה מְלַמְּדִים מְטַרְחָה
 יְדוּעָה וּמְשַׁפֶּלֶת וְעוֹבֶדֶת בּוֹרְאָה בְּשִׁמְחָה.
 רָצוּ רָגְלֶיהָ לְבַקֵּר חוֹלִים וּלְעֲשׂוֹת מִצְוֹת בּוֹרְאָה

33 ואסור ה וכל אסור ש 34 דרשת ה 35 ונאמת ה 38 ידוע ש

זמרים: עדל"ה שמ"ב כג: א. / 29—30 מקדמת ומאחרת: מקדמת לבוא ומאחרת לצאת, ראה'... מקדמי ומחש לבי כנישתא אמר היינו דאהני להו' (ברכות ח ע"א). / 31 עומדת כל יום הכפורים: כדרך המהדרין העומדים בכל תפילות יום הכיפורים. ומתקנת הנרות: עדה"ל 'ומתקנת נר לכבוד התורה' (מי שברך, מחזור איטליה א, מה). הנרות הרבים לכבוד היום הקדוש. / 32 השבתות... לעסקי התורות: על-פי '...לא ניתנו שבתות וימים טובים אלא לאכילה ושתייה... לא ניתנו שבתות וימים טובים אלא לעסוק בהן בדברי תורה' (ירושלמי שבת טו,ג), ופירשו בפסיקתא רבתי סוף פ' כג '...ולא פליגי... לתענוג אלו ת"ח שהם יגעים בתורה כל ימי השבוע... לתלמוד תורה — אלו הפועלים שהם עסוקים במלאכתם כל ימי השבוע...'. / 33 פיה פתחה בחכמה: מש' לא: כו. אסור והתר יודעת: בקיאה בהלכות איסור והיתר. / 34 את יום השבת יושבת: על-פי שמ' טז: כט. דרשת בעלה שומעת: דרשת השבת הקבועה הניתנת על-ידי בעלה. / 35 צנועה מכל וחכמה: על-פי מש' יא: ב. סודה: עצתה, חכמתה, על-פי בר' מט: ו. ברוך סודה: עדל"ה 'וברוך טעמך' שמ"א כה: לג. / 36 בכל מצות זריזה: עד"ל המאמר 'זריזין מקדימין למצות' (פסחים ד ע"א). חסידה: עדה"ל 'חסידה זו תנשא לערל זה' (מכילתא בשלח) הפייטן מכנה את אשתו חסידה עקב היותה זריזה למצוות כנאמר לעיל, ראה 'חסידים זריזין במצות' (רש"י מנחות מ ע"ב). וחסודה: נעימה כנ"ל שו' 35, על-פי 'כלה נאה וחסודה' (כתובות יז ע"א). / 38 ועובדת בוראה בשמחה: על-פי תה' ק: ב. / 39—40 רצו... ולעשות מצות

- 40 ומאכלת בניה ודחקתם ללמד ועובדת הי"ת ביראה.
שמחה לעשות רצון בעלה ולא הכעיסתו מעולם
נעימה מעשיה יזכר לה צור העולם.
תצורר נפשה בצרור החיים להתעדין
תנו לה מפרי ידיה בגן עדן.
- 45 אספר מעשה בלט בתי הגדולה
בת שלש עשרה שנה היתה צנועה ככלה.
למדה כל התפלות והזמירות מאמה
צנועה וחסידה ונעימה וחכמה.
עשתה מעשה אמה יפה הבתולה
מצעת מטתי וחולצת מנעלי ככל לילה.
50 זריזה בבית בלט ומדברת רק אמת
עובדת בוראה וטוה ותופרת ומרקמת.
רצופה ביראה באהבת יוצרה בלי דפי
בונתה לשמים וישבה לשמע תורה מפי.
55 ונהרגה עם אמה ועם אחותה בליל כ"ב בסלו
בהיותי יושב על שלחני שלו.
באו שנים מתועבים והרגון לעיני

40 מאכלת ה 42 נעמות ש 43 תנצרה ש תוצרנה מ / החיים באור החיים ש
בצורר באור החיים מ 51 בלט בלא שקר ש מ 53 ביראה כאמה ש מ

בוראה: על-פי אבות ה: כ. ודחקתם ללמד: עיין ברכות יז ע"א ד"ה נשים במאי זכין. ועובדת הי"ת ביראה: תה' ב: יא. / 41—42 שמחה לעשות רצון בעלה: השווה 'את עשית רצון בעלך' (נדרים סו ע"ב). נעימה מעשיה: עדה"ל נעימה ומעשיה נאים (רו"ר ד, ד). צור העולם: השווה 'צור עולמים' (יש' כו: ד) כינוי לה. / 43—44 תצורר נפשה בצרור החיים: שמ"א כה: כט; וכן בתפילת 'אל מלא רחמים'. תנו לה מפרי ידיה: מש' לא: לא. בגן עדן: שכרה בגן-עדן. / 46 צנועה ככלה: מגילה י ע"ב; שהש"ר ד, יא ועוד. / 47 למדה כל התפלות והזמירות מאמה: ראה שו' 25, 28. / 48 צנועה וחסידה ונעימה וחכמה: ראה שו' 35. / 49—50 עשתה מעשה אמה... מצעת מטתי וחולצת מנעלי: על-פי כתובות ה: ה, סא ע"א, מלאכות שאשה עושה לבעלה. / 53 רצופה... באהבת יוצרה: עדל"ה שה"ש ג: י. / 54 כונתה לשמים: עדה"ל '...ובלבד שיכוין לבו

וּפָצְעוֹנִי וְתִלְמִידִי וְגַם בְּנִי.

- אֶסְפֹּר מַעֲשֵׂי חֲנָה בְּתִי הַקְטָנָה
 קִרְאָה קִרְיָאָה שָׁמַע בְּכָל יוֹם פְּרָשָׁה רִאשׁוֹנָה. 60
 בַּת שָׁנִים שֵׁשׁ הָיְתָה וְטוֹוָה וְתוֹפֶרֶת
 וּמְרַקֶּמֶת וּמְשַׁעֲשַׁעַת אוֹתִי וּמְזַמֶּרֶת.
 אוֹי לִי עַל אֲשֶׁתִּי אוֹי לִי עַל בְּנוֹתִי
 אֶקוֹנֵן קִינָה כַּמָּה הַשִּׁיגוֹנִי עוֹנוֹתִי.
 אוֹי לִי עַל שְׁבָרִי לְקִיתִי בִּיסוּרִים וּבְעָנִי 65
 נִחֲלָה מִכֶּתִי וְתוֹשָׁפָה נִדְחָה מִמֶּנִּי.
 אוֹי לִי מָה אֶעֱנֶה לְיוֹצְרִי בְּעוֹנוֹתִי נִהְרָגוּ
 מִשְׁפָּטָיו אֲמַתִּיִּים וְצִדְקוֹ כַּמָּה שְׁאָגוּ.
 דְּמִיָּהֶם יִצְחָצְחוּ לִפְנֵי וַיִּגְקֹם נִקְמָתוֹ
 בְּעֵיִן לֹא רָאִתָּה בְּצִרּוֹר הַחַיִּים נִשְׁמָתוֹ. 70
 וַיִּשְׁקִיף וַיִּרְחַם עַל בְּנֵי פְלִיטָה הַנִּשְׁאָרָה
 לַהַחַיִּים בִּירְאָתוֹ וּלְקִיָּים מִצּוֹת הַתּוֹרָה.
 גְּדוֹל הָעֲצָה מְשַׁלֵּם לְאִישׁ כַּמִּפְעָלָיו

59 מעשה ש / בתי הקטנה ה בתי חנה הקטנה מ מעשיה בתה חנה הקטנה ש 64
 קינתי ש 66 מכתי ליתא ה מ / נדחו ה 68 וצדקו ליתא ה 71 על ליתא מ ש

לשמים' (ברכות ה ע"ב). / 59 מעשי חנה בתי הקטנה: בספר המנהגים דק"ק
 וורמייזא ובכה"י ורשה 32/2 הסדר 'בתי חנה' והגהתי הסדר 'חנה בתי' למען
 הסגנון ולשם הקבלה לשו' 45. / 63 אוי לי... על בנותי: עדה"ל 'אוי לו על
 אשתו ואוי לו על אשת אחיו' (יבמות ג: ה). / 64 אקונן קינה: עדל"ה שמ"ב א:
 יז ועוד. השיגוני עונותי: תה' מ: יג. / 65 — 66 אוי לי על שברי: יר' י: יט.
 ביסורים ובעני: עיין שמ"ר לא, יא; תנחומא משפטים יא; יל"ש רות, תרא. / 67
 אוי לי... ליוצרי: עדה"ל 'אוי לי מיוצרי' (ברכות סא ע"א). בעונותי נהרגו:
 ראה שו' 64. / 68 משפטיו אמתיים וצדקו: כעין דל"ה תה' יט: י; צידוק הדין.
 כמה שאגו: ראה בתיאור. / 69 דמיהם... נקמתן: על-פי יח' כד: ז — ח; דמיהם
 יושמו במקום יבש שאינו בולע ויהיו לפניו תמיד לנקום נקמתן. בעיין לא ראתה:
 בעולם הבא, ראה ברכות לד ע"ב, סנהדרין צט ע"א, שבת סג ע"א. בצרור החיים
 נשמתן: ראה שו' 43. / 71 — 72 פליטה הנשארה להחיים: עדל"ה בר' מה: ז.
 ביראתו: ביראת ה'. / 73 — 74 גדול העצה: יר' לב: יט, גדול במחשבותיו.

הצור תמים אל אמונה מברך במעלליו.
75 יתברך לנצח פי אמונתו באמן
ברוך ה' לעולם אמן ואמן.

במה וכמה השיגוני עונותי
מתו כל בני ובנותי.
אוי לי על אשתי החסודה
80 אוי לי על בני ובנותי אנודה.
נאמן עלי הדין אשר דנני
בחסאתי ובפשעי הכניעני.
לך ה' הצדקה ולי בשרת הפנים
ה' הצדיק ולי העונות והזדונות.
85 לך אברך בכל מדה שיר אחוה
לך אכרע ואשתחוה.

משלם לאיש כמפעליו: על-פי תה' סב: יג. הצור... אמונה: דב' לב: ד. / 75
יתברך... באמן: על-פי יש' כה: א. / 76 ברוך... ואמן: תה' פט: גג. / 77
השיגוני עונותי: ראה שו' 64. / 79 — 80 אוי לי... החסודה... ובנותי: ראה
שו' 36, 63. אנודה: עדל"ה יש' נא: יט ועוד, אתאבל. / 81 נאמן עלי הדין: ע"ז
טז ע"ב, קה"ר א, ח. על השורות 71, 73, 74, 75, 76, 81 ראה תפילת צידוק הדין.
/ 83 לך ה'... הפנים: דנ' טז, פסוק פתיחה לסליחות. / 84 ה'... והזדונות:
עדל"ה שמ' ט: כז. / 85 לך... אחוה: על-פי חייב אדם לברך על הרעה כשם
שהוא מברך על הטובה... בכל מדה ומדה שהוא מודד לך הוי מודה לו במאד
מאד'. (ברכות ט: ה). / 86 לך אכרע ואשתחוה: על-פי תה' צה: ו.